

Mezinárodní obchod s flórou a faunou v České republice, Evropské unii a ve světě

Jan Plesník, Silvie Ucová, Barbora Kaminiecká, Jakub Makal & Lenka Čolobentičová

Obchod s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími živočichy, jejich částmi a výrobky z nich je přinejmenším stejně starý jako zaznamenané dějiny lidstva. Aniž bychom se chtěli pouštět do hlubokomyslných

intelektuálních úvah, připomeňme, že nejdříve byl výměnný, později doplněný a následně většinou vystřídán monetárním (peněžním) prodejem a koupí a v poslední době se stále ve větší míře přesouvá na internet.

Orchideje představují více než 70 % všech druhů, na něž se vztahuje CITES: v současnosti známe více než 26 000 druhů a pojmenováno je i na 100 000 jejich kříženců. Foto Dana Turoňová

Legální vs. ilegální obchod s flórou a faunou

Vyčíslit objem a hodnotu mezinárodního obchodu s flórou a faunou v globálním měřítku zůstává obtížné. Přesnější údaje jsou k dispozici pouze u taxonů, na něž se vztahuje Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů (CITES). Její smluvní strany podávají každoročně zprávu o počtu vydaných povolení na vývoz či dovoz (permitů), množství obchodovaných druhů a výrobků a o zemi jejich původu a určení. Uvedené údaje jsou dostupné v databázi obchodu v rámci CITES (*CITES Trade Database*), která k 15. 2. 2022 obsahovala více než 20 milionů záznamů (UNEP-WCMC 2022a). Nicméně ale i tento informační zdroj skrývá určitá omezení (BEREC *et al.* 2018, 2021, ROBINSON & SINOVAS 2018, SLÁBOVÁ *et al.* 2021). Zejména musíme mít na paměti, že se kázeň jednotlivých smluvních stran CITES při podávání zpráv výrazně liší: kupř. v roce 2019 poskytlo požadované údaje 126 smluvních stran, přičemž jejich celkový počet v té době činil 183.

Objem oficiálně hlášeného obchodu s flórou a faunou, na který se vztahuje CITES, se v období 1975–2014 zčtyřnásobil a v roce 2014 zahrnoval na 100 milionů jedinců (HARTFOOT *et al.* 2018, český přehled PLESNÍK & JELÍNKOVÁ 2018). Celosvětový povolený obchod s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími živočichy a výrobky z nich, tedy i těch, které nechrání CITES, a to včetně ryb, paryb a dřeva,

Jenom do Spojených států bylo během šesti let dovezeno více než 1,36 miliardy živočichů sloužících jako domácí mazlíčci. Roční import leguánů zelených (*Iguana iguana*) především z farmových chovů v Hondurasu do USA činí více než milion jedinců. Foto Jan Plesník

vzrostl od roku 2005 do roku 2019 více než pětinasobně a dosahuje dvacetinásobku stavu na začátku 80. let 20. století (IPBES 2020). Jeho hodnota se podle Obchodní databáze OSN v roce 2019 vyšplhala na 107 miliard USD (2,4 bilionu Kč), přičemž dlouhodobě z něj tvoří 82 % obchodování s mořskými organismy, 7 % s nábytkem a 2 % s módou, konkrétně s kožešinami a kůžemi (ANDERSSON *et al.*

2020). Jiné zdroje ale hovoří o podstatně vyšším čísle (cf. EU 2016). V této souvislosti musíme zdůraznit, že legální obchod pochopitelně ještě nutně neznamená, že komodita byla získána z přírody nebo byla obhospodařována v lidské péči udržitelným způsobem.

Ještě větší těžkosti nastávají při snaze rozumným způsobem odhadnout rozsah celosvětového ilegálního obchodu s uvedenou komoditou. Nejde jen o to, co z pohledu práva považujeme za v globálním rozsahu nepovolené, ale situaci notně komplikuje jeho pochopitelné utajení a překryv s legální směnou (ESMAIL *et al.* 2020, TITTENSOR *et al.* 2020, WYATT 2021). Různí autoři proto stanovují velikost ilegálního obchodu s flórou a faunou ve světě v rozmezí 4–23 miliard USD (88–506 miliard Kč) ročně, nejčastěji hovoří o 7–10 miliardách USD (154–220 miliard Kč) za rok (EU *l.c.*, NELLEMAN *et al.* 2016, SCHEFFERS *et al.* 2019, TSAS-ROLFES *et al.* 2019). Jestliže do uvedeného čísla započítáme i nezákonnou těžbu dřeva a rybolov, můžeme se dostat až k 48–216 miliardám USD (1,1–4,8 bilionu Kč) ročně (WORLD BANK 2019). Přesnější stanovení této hodnoty navíc ztěžuje skutečnost, že na rozdíl od jiné nepovolené směny se v případě flóry a fauny mění poptávka poměrně často a rychle.

Mezinárodní obchod s volně žijícími živočichy a covid-19

V poslední době se hovoří o obchodu s faunou především v souvislosti s vypuknutím syndromu zoonózy covid-19, která by podle některých názorů mohla mít původ na mokřém trhu v čínském Wu-chanu (Li *et al.* 2020, Mizumoto *et al.* 2020, český přehled Plesník *et al.* 2020). Novější rozbor dostupných údajů naznačuje, že se koronavirus SAR-CoV-2 mohl na člověka přenést prostřednictvím psíků mývalovitých (*Nyctereutes procyonoides*) držených v klecích právě v západní části tržiště (Worobey 2021).

Zdá se, že se objem obchodu s domácími mazlíčky v důsledku pokračujícího a zvyšujícího se prodeje a nákupu na internetu nesnížil ani

v době, kdy platila opatření proti šíření nemoci (Morcatty *et al.* 2021). Navíc v některých částech světa, kupř. v Africe nebo Indii, po určitém útlumu pytláctví komerčně zajímavých druhů v důsledku omezení pohybu občanů po jejich uvolnění opět vzrostlo (McNamara *et al.* 2020, Aditya *et al.* 2021, Plesník 2021).

Zatímní údaje naznačují, že rozsah mezinárodního obchodu s flórou a faunou v České republice výrazněji nesnížila ani syndrom nemoci covid-19, právě naopak. V roce 2020 bylo z ČR vyvezeno 54 974 živočichů taxonů chráněných CITES, což představuje zatímní rekord: na 40 000 z nich představovali ptáci (CENIA 2021).

Tabulka 1: Nejčastěji obchodované taxony, na něž se vztahuje CITES, a výrobky z nich ve světě, Evropské unii a České republice (UNEP-WCMC 2020, 2022a, 2022b, MŽP 2022). Vypracoval Jan Plesník
↔vývoz, →dovoz

Geografické vymezení období	Komodity/nejvíce obchodovaný taxon
svět 2014–2018	savcí kůže/pekari páskovaný (<i>Pecari tajacu</i>) živí primáti/makak jávský (<i>Macaca fascicularis</i>) živí ptáci/žako šedý (<i>Psittacus erithacus</i>) plazí kůže/aligátor severoamerický (<i>Alligator mississippiensis</i>) živí korálnatci (<i>Anthozoa</i>) orchideje (vstavačovitě Orchidaceae) včetně kříženců, kaktusovitě (<i>Cactaceae</i>)
EU 2019	↔ → živé okrasné rostliny včetně sněženek (<i>Galanthus spp.</i>), orchidejí, kaktusovitých a bramboříků (<i>Cyclamen spp.</i>) → plazí kůže/aligátor severoamerický
ČR 2015–2019	↔ ptáci/papoušek zpěvný (<i>Psephotus haematonotus</i>) a rosela pestrá (<i>Platycercus exinus</i>), dravci rodu Falco včetně mezidruhových kříženců ↔ primáti/lemur kata (<i>Lemur catta</i>) ↔ obojživelníci/pralesničkovité (<i>Dendrobatidae</i>) → plazi/želvy rodu Graptemys, leguán zelený (<i>I. iguana</i>), krajta královská (<i>Python regius</i>), želva zelenavá (<i>Testudo hermanni</i>) → plazí kůže/aligátor severoamerický → ptáci/papouškovití (<i>Psittacidae</i>) → lovecké trofeje savců/baribal (<i>Ursus americanus</i>) → korálnatci

Není žádným tajemstvím, že nelegální obchod s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími živočichy může být napojen na organizovaný zločin a v některých případech i na teroristické organizace (UNEP 2018, FATF 2020, UNODC 2020, WJC 2021). Žádný div: řadí se totiž mezi pět nejvýnosnějších nepovolených obchodních činností a podle některých názorů představuje třetí nejziskovější hned po obchodu se zbraněmi a narkotiky (NELLEMANN *et al.* *l.c.*, VAN ULM 2016, ESMail *et al. l.c.*).

Tabulka na str. 46 přináší přehled ve světě (2014–2018, UNEP-WCMC 2022b), Evropské unii (2019, UNEP-WCMC 2021) a České republice (2015–2019, MŽP 2022, UNEP-WCMC 2022b) nejčastěji obchodovaných taxonů chráněných CITES. Následující řádky komentují některá zjištění.

Obchod s flórou a faunou v celosvětovém měřítku

Mezinárodní obchod s flórou a faunou zahrnuje překvapivě širokou škálu poddruhů, druhů a rodů včetně celosvětově ohrožených a s některými ta-

xony se v rámci celé planety obchoduje více než s jinými. Předmětem obchodu se stala asi čtvrtina všech druhů suchozemských obratlovců a uvedený podíl se bude v budoucnu s velkou pravděpodobností zvyšovat. Naopak obchod s bezobratlými, rostlinami a houbami je do značné míry přehlížen a chabě dokumentován (SCHEFFERS *et al. l.c.*, FUKUSHIMA *et al.* 2021). Pokud jde o objem a finanční hodnotu, v celosvětovém měřítku hraje prim obchod se dřevem (WORLD BANK *l.c.*).

Podívejme se poněkud podrobněji na taxony, pro něž platí CITES. Na rozdíl od savců a plazů, kde přes 62%, respektive 66% globálního obchodu připadá na kůže z nich, se v případě ptáků naopak téměř výhradně obchoduje s živými jedinci, přičemž ve více než 80% transakcí se jedná o exempláře odchované v lidské péči. Není bez zajímavosti, že čtvrté místo v počtu vyvezených ptáků obsadila Česká republika, z níž bylo v letech 2014–2018 exportováno na 200 000 opeřenců. Z ryb, které jsou rovněž prodávány a kupovány nejčastěji jako živé, je v největším množství vyvážen baramundi

malajský (*Scleropages formosus*), Asiaty považovaný za zvíře přinášející štěstí a prosperitu: prodalo se jej více než 1,25 milionu exemplářů pocházejících z registrovaných odchoven.

Evropská unie jako významný trh obchodu s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími živočichy

Evropská unie byla a je spolu s jižní a východní Asií a USA jedním z nejvýznamnějších hráčů na poli globálního obchodu s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími zvířaty. Na straně jedné disponuje velkou kupní silou, která z ní činí významného dovozce jak živých exemplářů, tak výrobků z neživých jedinců, na straně druhé v této části světa přetrvává dlouhá a úspěšná tradice chovatelství a pěstitelství, díky které členské státy EU dokážou držet v lidské péči a množit obrovské množství exemplářů, které následně vyvázejí bez nadsázky do celého světa. Roční hodnota legálního obchodu s uvedenými položkami dosahuje v EU podle oficiálních údajů 100 miliard eur (2,5 bilionu Kč, EU *l.c.*), což podle jiných zdrojů odpovídá finančnímu ocenění povoleného obchodu s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími živočichy na celé planetě (viz výše).

Zaměříme-li se na dovoz do zemí evropské sedmadvacítky, zjistíme, že jen za rok 2019 se uskutečnilo přibližně 99 200 transakcí, což představovalo celkem 37,5 milionu importovaných jedinců. Čtenáře možná překvapí, že v celkovém množství dovezených jedinců výrazně převládaly živé okrasné rostliny (93 %). V celkovém počtu do EU dovážených rostlinných a živočišných druhů (4315) opět výrazně dominovaly se 78% rostliny.

Jak již bylo řečeno, členské státy EU jsou významnými vývozci planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, přičemž zcela převládají exempláře uměle odchované a vypěstované. Celkem bylo ze sjednocené Evropy za rok 2019 exportováno 26,5 milionu jedinců. Také v tomto případě se převážně jednalo o živé exempláře uměle vypěstovaných rostlin (plných 96 %, hlavně z Nizozemska). Šlo zejména o vývoz kaktusů (převládal čtenářům důvěrně známý „vánoční kaktus“ *Schlumbergera truncata*), orchidejí (dominovaly hybridní rostliny rodu Phalaenopsis) a sněženek. Z celkového počtu 2194 vyvezených druhů rostlin a živočichů tvořily o něco málo přes polovinu rostliny.

S kterými druhy se obchoduje v České republice nejčastěji?

Česká republika hraje v mezinárodním obchodě s flórou a faunou nezanedbatelnou roli. Vděčíme za to nejen geografické poloze, ale i vyspělému pěstitelství a chovatelství, které mají masovou základnu a v řadě případů dosahují špičkových výsledků. Navíc se mnozí pěstitelé a chovatelé po roce 1989 stali profesionály a k úspěšnému proniknutí na zahraniční trh využili četné kontakty. V ČR působí 50 000–60 000 osob, aktivně chovajících nebo obchodujících s živočichy, na něž se vztahuje CITES: uvedené číslo odpovídá počtu obyvatel Opavy. Pro srovnání: v Maďarsku jde o 3000, v Portugalsku o 600 lidí (ŘÍHOVÁ *in litt.*).

Zatímco ve světě převažuje obchod s výrobky z druhů, které chrání CITES, v ČR se naopak jedná spíše o živé jedince. Od roku 2008 se počet z ČR exportovaných živočichů ztrojnásobil (CENIA 2021). Jak jsme se již zmínili, patří naše země ve vývozu živých opeřenců vedle masového exportu akvarijních ryb, na jejichž naprostou většinu se CITES pochopitelně nevztahuje, ke světovým velmocem. Mezi často exportované ptáčí druhy patří kromě exotického ptactva také dravci. V letech 2015–2019 bylo z ČR vyvezeno 788 mezidruhových kříženců rodu Falco, 285 sokolů stěhovavých (*F. peregrinus*) a 240 rorohů velkých (*F. cherrug*) určených pro sokolnické účely nejčastěji ve Spojených arabských emirátech, Kuvajtu nebo Kataru.

Obchod s rostlinami a živočichy v ČR, který je z globálního pohledu na počet obyvatel relativně objemný, není vždy legální. Připomeňme jen některé akce kontrolních a policejních orgánů, jako je *Trophy* (rozkrytí ilegálního obchodu s tygřími produkty, PLESNÍK *et al.* 2019, UCOVÁ *et al.* 2019), *Rhino* (černý obchod s rohy nosorožců, PLESNÍK 2015), *Osseus* (nepovolené obchodování se slonovinou, nosorožčími rohy a tygřími kostmi) nebo *Lora* (ilegální kšeftování s papoušky). Uvedená činnost bohužel vrhá v očích nejen české široké veřejnosti špatné světlo i na poctivé pěstitele a chovatele.

Vhodnou příležitost zúročit zkušenosti z naplňování CITES v České republice nabídne předsednictví ČR Radě EU, které bude probíhat v druhém pololetí roku 2022. V listopadu 2022 je totiž plánováno v Panama City 19. zasedání konference smluvních stran CITES,

V letech 2015–2019 bylo do ČR zejména ze Švýcarska importováno téměř 6000 výrobků z kůže aligátorů severoamerických (*Alligator mississippiensis*) ulovených ve volné přírodě v USA. Foto Jan Plesník

Z 1480 hodnocených druhů kaktusů je podle Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) 31% ohroženo vyhynutím: z nich téměř polovinu má na svědomí nelegální sběr živých jedinců a semen zejména evropskými a asijskými pěstiteli ve volné přírodě. Foto Dana Turoňová

na němž budou delegáti z ČR koordinovat postoje EU jako celku a vyjednávat o nich s představiteli jiných vlád. Kromě tradičních témat, jako je mezinárodní obchod se slonovinou, nosorožčími rohy, vzácnými dřevy či mořskými organismy, se bude jednání zabývat mj. i aktuálními otázkami nákupu a prodeje flóry a fauny na internetu nebo jedinců vytvořenými soudobými biotechnologickými postupy.

Přeshraniční obchod s rostlinami a živočichy – výhled do budoucnosti

O významu mezinárodního obchodu s flórou a faunou pro globální ochranu přírody svědčí mj. skutečnost, že Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů byla v roce 1973 ve Washingtonu sjednána jako v pořadí teprve druhá mezinárodní dohoda cílící

Za pět let zaměřilo z ČR do zahraničí 245 známých poloopic lemurů kata (*Lemur catta*), poněkud do Číny.
Foto Jan Plesník

V dubnu 2020, kdy v Jihoafrické republice platila nejprísnejší karanténny opatření, nebyl v Krugerově národním parku poprvé po téměř deseti letech za měsíc upytláčen žádný nosorožec tuponosý (*Ceratotherium s. simum*). Po jejich uvolnění v druhé polovině roku 2020 se počet ilegálně zabíjených nosorožců v tomto ikonickém chráněném území opět zvýšil. Foto Jan Plesník

na péči o přírodní a krajinné dědictví. Její úlohou rozhodně není rozvrátit mezinárodní obchod s flórou a faunou a produkty z nich, ale rozumným způsobem jej regulovat tak, aby neohrožoval existenci planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů, kteří jsou jeho předmětem.

Někdy se setkáváme s názorem, že neudržitelné využívání bioty pro komerční účely bývá účelově nadsazené a že pro organismy, na něž

se vztahuje, až tak významné nebezpečí vlastně ani nepředstavuje. Metaanalýza 31 studií porovnávajících početnost druhů plazů, ptáků a savců v lidmi využívaných biotopech a v málo dotčených oblastech zejména v jihoamerických a afrických tropech, došla k závěru, že na území, kde probíhal obchod s faunou, se abundance suchozemských druhů obratlovců snížila o 62 %, přičemž 16,4 % z nich čelí místnímu vymizení. Na tomto poklesu se podílel výrazněji mezinárod-

ní než místní obchod a rozdíl mezi chráněnými územími a nechráněnou krajinou nebyl nikterak významný (MORTON *et al.* 2021). V případě rostlin čelí zvýšenému nebezpečí vymření na 15 000 druhů často obchodovaných léčivků, které jsou obvykle získávány z volné přírody, nikoli pěstovány (SCHIPPMANN *et al.* 2006).

Střízlivé odhady hovoří o tom, že v důsledku ilegálního obchodování s planě rostoucími rostlinami a volně žijícími živočichy přicházejí dotčené státy ročně až o 12 miliard USD (264 miliard Kč). Jestliže se pokusíme vyčíslit, jak ilegální a neudržitelný obchod s flórou a faunou ovlivňuje schopnost ekosystémů poskytovat přínosy, z antropocentrického pohledu označované jako ekosystémové služby nebo přispěvky přírody lidem, potom jejich omezení nebo ztráta dosáhne za 12 měsíců těžko představitelné hodnoty 1–2 biliony USD (22–44 bilionů Kč, WORLD BANK *l.c.*).

Legální obchod s flórou a faunou a výrobky z nich zůstává důležitým článkem světové ekonomiky, zejména v rozvojových zemích, a existenci na něm závisí miliony lidí. Nepovolené a neudržitelné využívání bioty, symbolizované bushmeatem (PLESNÍK & PELC 2021), může přímo či nepřímo poškozovat cílové i necílové druhy, vyvolávat úbytek ekosystémových služeb, podporovat šíření invazních nepůvodních a patogenních organismů včetně původců a přenašečů zoonóz (viz rámeček na str. 45) a narušovat jak místní, tak celosvětové hospodářství (CARDOSO *et al.* 2021). Řešením pochopitelně není úplný zákaz obchodování s flórou a faunou a s produkty z nich, ale podpora změn vzorců spotřeby, zabezpečení potravinové bezpečnosti, rozrůznění a stabilizace příjmů místního a domorodého obyvatelstva, regulace internetového prodeje organismů, vymáhání práva včetně mezinárodního, zlepšení vědeckého poznání bioty, zvýšení účinnosti chráněných území, nezkorumpovaná certifikace skutečně udržitelného využívání biodiverzity, legální rozumné pěstování a chov v lidské péči, nasazení soudobých technologií proti nepovolenému sběru, pytláctví a pašování a v neposlední řadě informování, výchova a vzdělávání nejširší veřejnosti a cílových skupin obyvatelstva a získávání jejich podpory (FUKUSHIMA *et al. l.c.*, PLESNÍK & HANEL 2021).

Seznam literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz